

JACEK SCHMIDT

Instytut Etnologii

UAM Poznań

STAN BADAŃ NAD PROCESEM ZASIEDLENIA POLINEZJI

Zagadka zasiedlenia dyspersyjnego zespołu wysp leżących wewnątrz tzw. polinezyjnego trójkąta pasjonowała już pierwszych europejskich podróżników żeglujących po tym akwenie. Temat zafascynował także XIX-wiecznych misjonarzy chrześcijańskich i urzędników kolonizacyjnych, którzy wnikliwie studiowali język, wierzenia i genealogie wyspiarzy, zbierając dane traktujące o ich pochodzeniu. Zgromadzone wówczas materiały folklorystyczne stanowiły cenne źródło poznawcze dla późniejszej generacji uczonych.

Znane etnologiczne i archeologiczne studia takich autorów jak: E. G. Burrows, K. P. Emory czy E. S. C. Handy są przykładami tradycyjnego podejścia badawczego, jakie dominowało wśród wcześniejszych badaczy polinezyjskiej prehistorii¹. Należy pamiętać, że dane jakimi rozporządzali uczeni w pierwszej połowie naszego wieku były bardzo fragmentaryczne. Opierano się głównie na wynikach analiz legend i genealogii, eksploracji etnologicznej i rezultatach powierzchniowych badań archeologicznych skoncentrowanych na budowach megalitycznych i wybranych mikrolitach. Uznając wielki dorobek badawczy uczonych tego okresu i ich wkład w dzieło poznania pradziejów Polinezji, nie można pominąć pewnych mankamentów jakie pojawiły się w klasycznym podejściu badawczym.

Wykorzystywanie tradycji ustnej wyspiarzy jako podstawowego materiału informacyjnego do rekonstrukcji odległych w czasie przesunięć ludnościowych i przeobrażeń kulturowych legło u podstaw wielu nieporozumień i pomyłek. Najpoważniejszym uchybieniem metodycznym było użycie genealogii oparte na przekonaniu, iż reprezentują one same w sobie socjologiczną i biologiczną rzeczywistość, oraz że arbitralny wydział lat przypadający na jedną generację może przynieść obiektywne rezultaty.

Nowsze badania archeologiczne i językoznawcze przeprowadzone w latach powojennych rzuciły nowe światło na zagadnienie zasiedlenia

¹ Np. E. G. Burrows, *Ethnology of Futuna*, Bernice P. Bishop Museum, Bulletin 138, Hawaiki 1936; K. P. Emory, *Archeology of Nihoa and Necker*, Bernice P. Bishop Museum, Bulletin 53, Hawaiki 1928; E. S. C. Handy, *The native culture of the Marquesas*, Bernice P. Bishop Museum, Bulletin 9, Hawaiki 1923.

Polinezji i umożliwiły dokonanie wstępnej rekonstrukcji tegoż procesu. Nie należy jednak zapominać, że wiadomości zawarte w przekazach wyspiarzy wielokrotnie okazywały się faktami historycznymi, a także udanie inspirowały kierunki poszukiwań badawczych. Mity, legendy i podania polinezyjskie zawierają też cenne informacje o różnych aspektach filozofii i teologii, i mogą z powodzeniem być wykorzystywane jako podstawowe źródło przy badaniach regionalnych różnicowań systemów religii Polinezji. Dokładna analiza folklorystyczna i historyczna zebranych podań oraz uwzględnienie ich specyfiki lokalnej w konfrontacji z wynikami ostatnich badań archeologicznych, pozwoli wyznaczyć właściwe miejsce tego typu źródłom informacji w badaniach etnogenetycznych.

Jak powszechnie wiadomo, pierwsi zasiedleńcy Polinezji przypłynęli z zachodu. Praojczyznę przodków współczesnych Polinezyjczyków lokalizuje się w rejonie subkontynentu azjatyckiego: północno-wschodniej Indonezji, południowych Filipin, a także na Tajwanie². Odkrycia związane z kompleksem ceramicznym Iapita pozwoliły na odtworzenie szlaku migracyjnego Proto-Polinezyjczyków do obecnych siedzib. Trasa ich wędrówek wiodła przez archipelagi melanezyjskie³. Dane te pozostają w sprzeczności ze wcześniejszymi sugestiami P. H. Bucka i innych uczonych, którzy dowodzili, iż Polinezyjczycy przemieszczali się przez atole mikronezyjskie, a Melanezja stanowiła tylko kanał dyfuzji flory i fauny⁴. Wskazywano na istnienie pewnych mikronezyjsko-polinezyjskich koneksji kulturowych nie będących tylko efektem wspólnego austronezyjskiego rodowodu oraz późniejszych kontaktów kulturowych. Przemawia to za możliwością występowania w odległej przeszłości innych, dodatkowych i bliżej nie sprecyzowanych tras wędrówek przodków Polinezyjczyków⁵.

Nie rozstrzygnięto jeszcze kwestii czy zasiedlenie Polinezji nastąpiło w rezultacie celowej akcji osadniczej, czy też było efektem przypadko-

² P. S. Bellwood, *Indonesia, the Philippines and oceanic prehistory*, Paper presented at Nice in Colloque XXII, *La préhistoire Océanienne*, IX Congrès, Union Internationale des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques, Nice 1976, s. 16-17, 21 oraz W. G. Solheim II, *Prehistory of Southeast Asia with reference to Oceania*, Paper presented at Nice in Colloque XXII..., s. 144-147.

³ J. Garanger, *La poterie Lapita et les Polynésiens*, „Journal de la Société des Oceanistes”, t. 30: 1974, nr 42/43, s. 7-17; R. C. Green, *Sites with Lapita pottery: importing and voyaging*, „Mankind”, t. 9: 1974, s. 253-259.

⁴ P. H. Buck, *Wikingowie Pacyfiku*, Warszawa 1983, s. 48-51, 250-253; M. Mac Gregor, *Ethnology of Tokelau Islands*, Bernice P. Bishop Museum, Bulletin 146, Hawaii 1937, s. 175.

⁵ W. Howells, *The Pacific Islanders*, Wellington 1974; tegoż, *Anthropometric grouping analysis of Pacific Peoples*, reprinted from „Archeology and Physical Anthropology in Oceania”, t. 5: 1970, nr 3, s. 215; J. Garanger, *Archeologie des Nouvelles Hebrides*, Publication de la Société des Oceanistes, nr 30, Paris 1972, s. 132.

wych, okazjonalnych podróży morskich. Można jednak przypuszczać, że obydwie te formy kolonizacyjne odegrały istotną rolę w zaludnieniu tej części świata⁶.

Dokonywujące się przez blisko 2500 lat zasiedlenie Polinezji było procesem wielofalowym, różnokierunkowym, o zmiennym stopniu nasilenia. Stąd też wynika konieczność analizowania procesu zasiedlenia w kategoriach zjawiska kulturowego, a nie tylko kompleksu cyklicznych migracji.

Wielokrotnie zwracano uwagę na językową i kulturową jedność wszystkich Polinezyjczyków dobitnie wskazującą na ich niezbyt odległy, wspólny rodowód. W świetle takiego rozumowania, pewne zaobserwowane różnicowania kulturowe i antropologiczne wyspiarzy powinny pozwolić na rozwiązanie wielu zasadniczych kwestii związanych z zaludnieniem Polinezji. Pamiętajmy jednak, że analiza przyczyn powstania i narastania owych odmienności pewnych społeczności wyspiarskich powinna uwzględnić warunki środowiskowe determinujące znaczną izolację małych grup ludności i wytworzenie się specyficznych form adaptacji środowiskowej.

Powszechne zainteresowanie badaczy przykuwa problem różnicowania kultury polinezyjskiej na dwie subkultury: zachodnią i wschodnią. Prekursor badań nad tym zagadnieniem, Edwin G. Burrows uznał wspomniane różnicowania za rezultat długotrwałej separacji oraz rozprzestrzenienia się elementów kulturowych z dwóch odrębnych centrów⁷. Obecnie dominuje pogląd zakładający zasiedlenie Polinezji wschodniej z zachodniej kolebki kultury polinezyjskiej, tj. Samoa i Tonga, a następnie wykształcenie się lokalnych, specyficznych form rozwoju określanych mianem subkultury wschodniopolinezyjskiej⁸. Do omawianej problematyki powrócę w dalszej części omówienia.

Zasiedlenie Polinezji zachodniej.

Obszar zdefiniowany jako Polinezja zachodnia wyodrębnia się na bazie kryteriów: geograficznego, językowego i historyczno-kulturowego. W jego skład wchodzi wyspy i archipelagi: Samoa, Tonga, Futuna, Uvea, Niue i Ellice.

Formowanie się najwcześniejszych form kultury polinezyjskiej dokonywało się w II tysiącleciu p.n.e., gdzieś w rejonie Fidżi lub wysp leżą-

⁶ J. Golson (ed.), *Polynesian navigation. A Symposium on Andrew Sharps theory of accidental voyages*, Memoir Nr 34, Supplement to the "Journal of the Polynesian Society", Wellington 1963; D. Lewis, *We, the navigators*, Wellington 1972.

⁷ E. G. Burrows *Western Polynesia: a study in cultural differences*, "Ethnologiska Studier", 1938, nr 7, s. 1 - 192, Goteborg.

⁸ K. P. Emory i Y. H. Sinoto, *Eastern Polynesian burials at Maupiti*, "Journal of the Polynesian Society", t. 73: 1964, nr 2, s. 159.

cych dalej na zachodzie. Zarówno dane archeologiczne, jak i lingwistyczne wyraźnie wskazują, że właśnie stamtąd przybyli na Samoa i Tonga pierwsi kolonizatorzy Polinezyj⁹. W świetle dokonanych odkryć archeologicznych, Samoa i Tonga jawią się nam jako kolebka kultury zachodniopolinezyjskiej oraz pierwsze centra kulturowe i migracyjne. Pojawia się tu zasadnicza kwestia: który z tych archipelagów został zasiedlony wcześniej i bardziej pretenduje do miana ojczyzny Polinezyjczyków, tj. miejsca, gdzie zostały wykształcone najbardziej charakterystyczne zręby ich kultury?

Archeologiczne penetracje na Tonga wykazały najwcześniejszą obecność człowieka na tym archipelagu około 1140 roku p.n.e.¹⁰. Napotkane tam wyroby ceramiczne Lapita oraz inne charakterystyczne elementy kulturowe wyraźnie dowodzą ścisłego pokrewieństwa z analogicznymi wyrobami fidzijskimi. Na początku lat 70-tych zaczęto upowszechniać pogląd utrzymujący, iż twórcy Lapita na początku zasiedlili Tonga, gdzie nastąpił długotrwały izolowany rozwój polinezyjskiego zespołu cech fizycznych i kulturowych przebiegający równolegle z rozwojem języka proto-polinezyjskiego. Dopiero kilkaset lat później miało nastąpić przesunięcie na Samoa i inne wyspy zachodniopolinezyjskie¹¹.

Odkrycia dokonane w 1973 roku na lagunie Malifanua (Samoa, Upolu) stały się przyczynkiem do gruntownej rewizji wcześniejszych ustaleń. Uzyskane tam dwa datowania C14: 1030 p.n.e. oraz 940 p.n.e. współwystępujące z tamtejszą ceramiką Lapita, stawiają ceramikę Samoa w jednym przedziale czasowym z tongańskimi wyrobami Lapita¹². Zmiany jakie dokonywały się w samońskiej ceramice, typach toporów i innych wyrobach nastąpiły w tym samym czasie lub nieco wcześniej, niż na Tonga. Pozwala to na wyciągnięcie sugestii, że Samoa były obszarem, na którym postępował wstępny rozwój kultury polinezyjskiej i może być uznane za ojczyznę Polinezyjczyków¹³.

W pozostałych pozacermicznych aspektach kultury materialnej, tra-

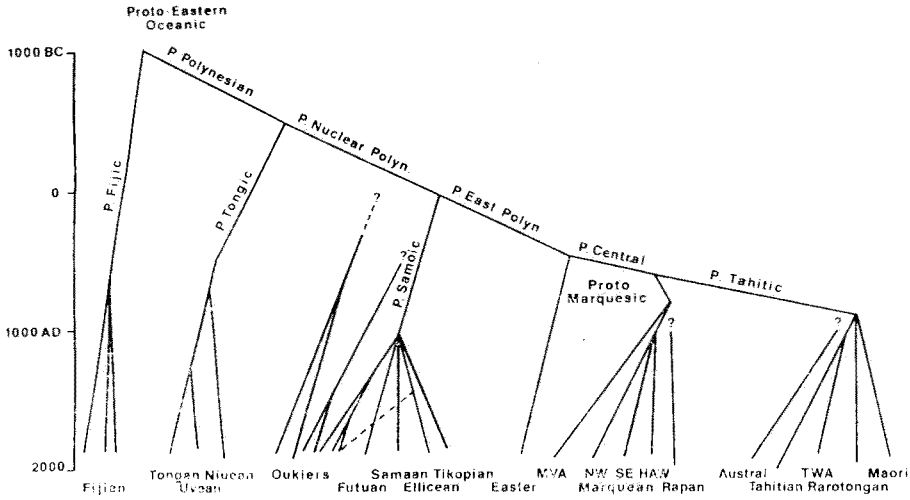
⁹ R. i M. E. Shutler, *Oceania prehistory*, Menlo Park 1975, s. 79; G. W. Grace, *Austronesian linguistics and culture history*, [w:] *Cultures of the Pacific*, T. G. Harding i B. J. Wallace (ed.), New York 1970, s. 25 - 26.

¹⁰ L. M. Groube, *Tonga, Lapita pottery nad Polynesian origins*, "Journal of the Polynesian Society", t. 80: 1971, nr 3, s. 306.

¹¹ P. S. Bellwood, *The prehistory of Oceania*, "Current Anthropology", t. 16: 1975, nr 1, s. 12; W. Hówells, *Pacific Islanders...*, s. 225 - 227; L. M. Groube, *op. cit.*, s. 313.

¹² R. C. Green i J. M. Davidson, *Archaeology in Western Samoa*, Bulletin of the Auckland Institute and Museum, t. II, 1974, nr 7; R. Shutler, *Recent radio-carbon dates and Pacific prehistory*, Paper presented at Nice in Colloque XXIII..., s. 122.

¹³ R. i M. E. Shutler, *op. cit.*, s. 81.

Ryc. 1. Podział wewnętrzny języków polinezyjskich

(źródło: R. C. GREEN, *Linguistic subgrouping within Polynesia: the implications for prehistoric settlement*, „Journal of the Polynesian Society” t. 75, 1966, nr 1, s. 34).

dycje Samoa i Tonga zaczęły się szybko różnicować wkrótce po okresie inicjalnego zasiedlenia. Różnice kulturowe znajdują odzwierciedlenie we współczesnych klasyfikacjach lingwistycznych¹⁴.

Język proto-polinezyjski przeżył okres długotrwałego i izolowanego rozwoju, w wyniku czego nastąpił jego rozdział na dwie subgrupy: Tongańską i Nuklearną Polinezyjską (język samoński i języki wschodnio-polinezyjskie)¹⁵. Pozostałości kulturowe ujawnione przez archeologów nie pozwalają na dokonanie ustaleń, gdzie dokonywał się proces rozwoju języka proto-polinezyjskiego oraz jak doszło do wydzielenia się języka tongańskiego od pozostałych języków polinezyjskich¹⁶.

Tradycje i genealogie mieszkańców Samoa i Tonga nie sięgają zamierzonych czasów, w których pojawili się w Polinezji ich pierwsi przodkowie. Zarówno samońskie podania mówiące o pojawieniu się Tagaloa La i jego dzieci na Samoa przed około 40 generacjami, jak i tradycje

¹⁴ R. C. Green, *Linguistic subgrouping within Polynesia: the implications for prehistoric settlement*, „Journal of the Polynesian Society” t. 75: 1966, nr 1, s. 6 - 38; A. Pawley, *Polynesian languages: a subgrouping based on shared innovations in morphology*, „Journal of the Polynesian Society”, t. 75: 1966, nr 1, s. 39 - 64.

¹⁵ B. Biggs, *The languages of the Polynesia*, [w:] *Current trends in linguistics*, T. Sebeok (ed.), T. 8: *Linguistics in Oceania*, The Hague—Paris 1971, s. 484 - 485.

¹⁶ Okres izolowanego rozwoju języka proto-polinezyjskiego trwał niezwykle długo (do 1000 lat), a proces ten nie musiał dokonywać się, podobnie jak samo wydzielenie się subgrup, na obszarze Polinezji.

z Tonga wskazujące na samoański rodowód pierwszych Tongańczyków dotyczą kolejnej fali osadniczej na tych archipelagach¹⁷.

Samoa i Tonga stały się punktem wyjścia kolejnych ekspedycji morskich, które doprowadziły do odkrycia i zasiedlenia pozostałych części Polinezji zachodniej oraz niektórych archipelagów leżących na wschodzie

Wyspa Futuna wchodzi w skład grupy Horn i stanowi wraz z Wyspami Wallis najbardziej wysuniętą na zachód część Polinezji zachodniej¹⁸. Folklorystyczne i etnologiczne studia nad kulturą Futuny nie dały możliwości ustalenia pochodzenia jej mieszkańców. Polinezyjczycy z Futuny mogli przybyć z Samoa lub ze swych wcześniejszych siedzib leżących na zachodzie. Istnieje też możliwość, że reprezentują mieszanekę różnych fal migracyjnych. Ta ostatnia ewentualność wydaje się być najbardziej prawdopodobna. Jeżeli tamtejsza kultura stanowi zlepek elementów różnorakiego pochodzenia, to elementy te musiały być bardzo podobne i nastąpiło ich pełne i trwałe zlanie się powodujące wytworzenie się nowych wartości kulturowych¹⁹.

Kultura mieszkańców Futuny i sąsiedniej wysepki Alofi jest prostsza niż w innych częściach Polinezji. Można to wytłumaczyć niską liczebnie populacją i relatywnie długą izolacją. Nie występuje tam wiele podstawowych cech samoańskiej i tongańskiej organizacji społecznej. Innym zjawiskiem jest zachowanie się na Futunie pewnych elementów kultury, które zostały zapomniane na innych obszarach. Niektóre cechy kulturowe występujące w dawnej Polinezji, w tym także na Samoa, obecnie nie są znane poza Futuną. Można tu przykładowo wymienić takie elementy jak: równoległe krokwie w owalnych domach, dziedziczenie pozycji mistrza-rzemieślnika czy techniki związane z odeskowaniem canoe²⁰. Równie zastanawiająca jest obecność na Futunie innych wytworów kulturowych współcześnie nieznanymi na Samoa: odzieży z pilśniowej kory, fletów nosowych czy specyficznych w układzie platform-marae²¹.

Powyższe informacje pozwalają na wnioskowanie, że kultura Futuny jest pod wieloma względami nie tylko zachodniopolinezyjską, ale raczej wczesnopolinezyjską. Przyjęcie takiego rozumowania może okazać się po-

¹⁷ E. W. Gifford, *Tongan myths and tales*, Bernice P. Bishop Museum, Bulletin 32, Hawaii 1924, s. 8-9; P. H. Buck, *op. cit.*, s. 235.

¹⁸ Kluczowa pozycja geograficzna pomiędzy Samoa na wschodzie i Fidżi na południowym zachodzie może sprawić, że prowadzone tam badania pozwolą zrekonstruować zaistniałe w przeszłości przesunięcia ludnościowe do Polinezji zachodniej i poza ten obszar.

¹⁹ E. G. Burrows, *Ethnology of Futuna...*, s. 231, 233.

²⁰ P. H. Buck, *Samoan material culture*, Bernice P. Bishop Museum, Bulletin 75, Hawaii 1930, s. 83-85, 665, 672.

²¹ K. P. Emory uważa, że stare -marae (-malae) z Futuny bardzo przypomina podstawowe budowle tego typu ze wschodniej Polinezji.

mocne w rozwiązywaniu wielu podstawowych kwestii dotyczących przeobrażeń rozwojowych kultury polinezyjskiej²².

Analiza ceramiki odkrytej na wyspie wskazuje, że tamtejsze sekwencje odpowiadają zasadniczo tym z Samoa i Tonga. Nie natrafiono jeszcze tylko na stanowiska odnoszące się do warstwy reprezentującej wczesną wschodnią ceramikę Lapita, jednakże typy występujących tam toporów i formy niektórych naczyń pozwalają przypuszczać, że stanowiska takie tam istnieją²³. Stwierdzono podobieństwo niektórych odkrytych na Futunie wyrobów ceramicznych do znalezisk z Fidżi (Sigatoka). Najstarsze dotąd uzyskane datowanie C14 określiło wiek badanej ceramiki na rok 200 ± 90 p.n.e.²⁴.

Analiza językoznawcza podważyła wcześniejsze ustalenia zakładające bliskie związki języka mieszkańców Futuny z językiem tongańskim i wykazało jego przynależność do subgrupy Nuklearnej Polinezyjskiej i bliskie pokrewieństwo z językiem samoańskim²⁵.

Wyżej przedstawiona argumentacja pozwala na potwierdzenie obecności Futuny w sferze wpływów kultury zachodniopolinezyjskiej i umiejscowienie zasiedlenia wyspy już w 2 połowie I tysiąclecia p.n.e. lub wcześniej. Trudno jednak zlokalizować obszar, z którego dokonano kolonizacji wyspy.

Etnologowie doszukują się źródeł kultury mieszkańców *Uvea* na wyspach Tonga. Wskazuje się tu na wysoki procent zbieżności w nazewnictwie miejsc, podobne nazwy dla poszczególnych faz księżyca, typy toporków, konstrukcje platform pod domostwami, terminologię pokrewieństwa królewskiego, typy i nazewnictwo tańców itd.²⁶ Występują też liczne dowody świadczące na rzecz związków pomiędzy *Uvea* oraz Samoa i Futuna, jednakże wpływy tongańskie są wyraźnie dominujące. Jednak Tongańczycy nie byli pierwszymi zasiedleńcami wyspy. E. G. Burrows zebrał tradycje mówiące o trzech imigrantach będących pierwszymi ludźmi na *Uvea*. Imion tych ludzi nie odnaleziono w tradycjach tongańskich, zaś niektóre interpretacje przypisujące im tongański rodowód okazały się błędne. O pre-tongańskim zaludnieniu może świadczyć także nazewnictwo niektórych nazw miejsc²⁷. Hipotetyczna ludność zamieszkująca *Uvea*

²² E. G. Burrows, *Ethnology of Futuna...*, s. 233.

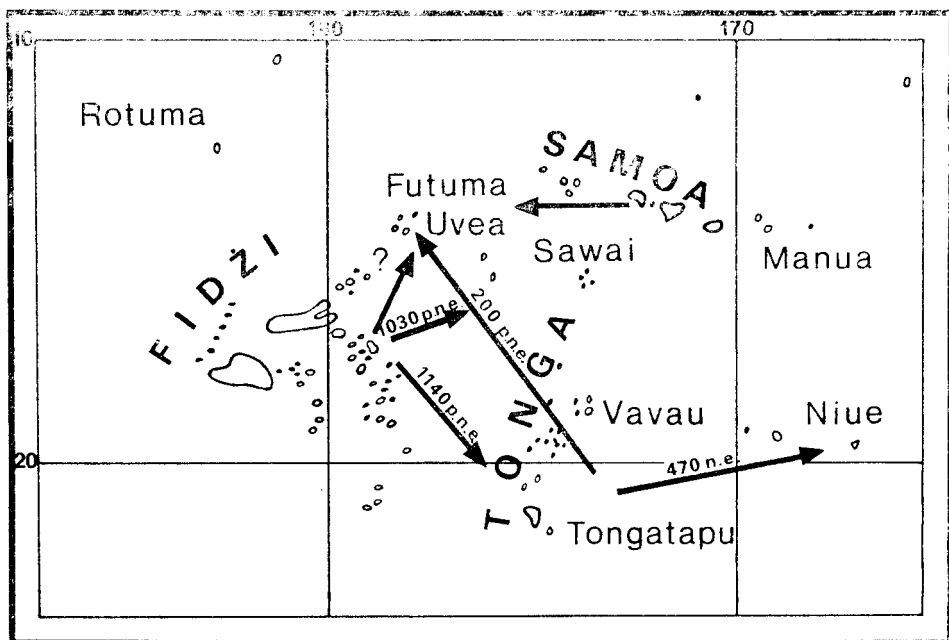
²³ P. V. Kirch, *Ethno-archaeological investigations in Futuna and Uvea (Western Polynesia): a preliminary report*, "Journal of the Polynesian Society", t. 85: 1976, nr 1, s. 58.

²⁴ *Ibid.*, s. 40, 61.

²⁵ A. Pawley, *op. cit.*, s. 40 - 41, przypis 5.

²⁶ E. G. Burrows, *Ethnology of Uvea (Wallis Island)*, Bernice P. Bishop Museum, Bulletin 145, Hawaii 1937, s. 169 - 170 i in.

²⁷ Przykładowo 19 nazw uveańskich koresponduje z nazwami z Futuny.

Ryc. 2. Kierunki migracji zasiedleńczych w Polineezji zachodniej

przed pojawieniem się Tongańczyków mogła reprezentować wczesną zachodniopolinezyjską kulturę blisko związaną z tą z Futuny²⁸.

W trakcie badań archeologicznych natrafiono na wyroby ceramiczne podobne do wytworów z Futuny. Odkryto też naziemne kopce i fortyfikacje stanowiące solidny dowód na prehistoryczne kontakty z Tonga. Zasiedlenie Uvea mogło nastąpić mniej więcej w tym samym czasie co Futuna tj. w I tysiącleciu p.n.e.²⁹

Niektórzy językoznawcy są skłonni dopatrywać się ścisłych związków języka wyspiarzy z Uvea z językiem tongańskim i klasyfikują te języki w jednej grupie³⁰. Andrew Pawley uważa, że brak jeszcze danych pozwalających na dokładne ustalenie powiązań języka uveańskiego z innymi językami polinezyjskimi i nie podejmuje się jego klasyfikacji w ramach jakiegokolwiek grupy³¹.

Pomimo wielu niejasności jakie wiążą się z zasiedleniem Uvea, można obecnie dokonać kilku podstawowych ustaleń. Typowa zachodniopoline-

²⁸ E. G. Burrows, *Ethnology of Uvea...*, s. 171 - 172.

²⁹ P. V. Kirch, *op. cit.*, s. 61.

³⁰ S. H. Elbert, *Internal relationship of Polynesian languages and dialects*, "South-western Journal of Anthropology", t. 9: 1953, nr 2, s. 169; R. C. Green, *Linguistic...*, s. 34.

³¹ A. Pawley, *op. cit.*, s. 61, przypis 8.

zyjska kultura wyspy była dziełem odkrywców przybyłych na Uvea w I tysiącleciu p.n.e. Bardzo możliwe, że istniały wtedy bardzo ściśle powiązania z Futuna i Samoa. Kolejną falą osadniczą przybyła z Tonga i wywarła decydujący wpływ na oblicze kulturowe wyspy.

Niue jest samotną wyspą położoną w zachodniej części Polinezji pomiędzy archipelagiem Tonga na zachodzie, Samoa na północy oraz Wyspami Cooka na wschodzie. Edwin M. Loeb uznał, że zasiedlenie wyspy nastąpiło na drodze kolejnych, izolowanych względem siebie migracji ludnościowych³². Tłumaczyłoby to fakt istnienia na Niue dwóch endogamicznych i antagonistycznych względem siebie społeczności wykazujących pewne różnicowania antropologiczne, kulturowe i w mniejszym stopniu językowe.

Zgodnie z lokalnymi przekazami, na wyspie pojawiły się trzy grupy osadników. Pierwsza migracja miała mieć miejsce około 700 roku n.e. i tworzyli ją Polinezyjczycy z Sawaii (Samoa). Lądowanie tych ludzi poprzedziły zwiadowcze penetracje grupy ich przodków. Drugą falę osadniczą stanowili Tongańczycy będący uczestnikami wojennej wyprawy morskiej. Doszło wtedy do walk pomiędzy wyspiarzami i tongańskimi agresorami. Nowi przybysze pozostali na wyspie powiększając liczbę osiadłych tam Tongańczyków, którzy przyплыли wcześniej w małych, niezorganizowanych grupach. Wydarzenie to miało miejsce w początkach XVI wieku. Również z Tonga przybyła kolejna, trzecia grupa osadników pod koniec XVII wieku³³.

Język Nieańczyków jest blisko spokrewniony z językiem tongańskim. S. H. Elbert uważa Niue za „kolonię” tongańską i język wyspiarzy z Niue włącza wraz z językiem tongańskim do jednej grupy językowej³⁴. Dane zebrane przez Elberta posłużyły do obliczeń, z których wynika, że Niuańczyki odseparowali się od wyspiarzy z Tonga pomiędzy 400 - 800 rokiem n.e.³⁵. Znawcy przedmiotu wskazują, że powyższe ustalenie wymaga sprawdzenia i dalszych badań³⁶.

³² E. M. Loeb, *History and traditions of Niue*, Bernice P. Bishop Museum. Bulletin 32, Hawaj 1926, s. 23 - 24 i in.

³³ *Ibid.*

³⁴ S. H. Elbert, *op. cit.*, s. 164, 169; Ustalenia Elberta zostały potwierdzone przez A. Pawleya (*op. cit.*, s. 40 - 41).

³⁵ R. C. Green, *Linguistic ...*, s. 13.

³⁶ Autor słownika *Niue Dictionary*, J. M. McEwen zauważył, w języku Niue obecność pewnej liczby słów nawiązujących do języka samońskiego i języków wschodniopolinezyjnych. Na tej podstawie uważa, że dawny język Niue był ściślej związany z tymi dialektami, ale później nastąpił silny wpływ języka tongańskiego; A. A. Koskinen podaje, że wiele niueańskich nazw miejsc nawiązuje do nazw samońskich (A. A. Koskinen, *Głos w dyskusji*, [w:] P. S. Beilwood, *The prehistory ...*, s. 21) .

Archeolodzy umiejscawiają zasiedlenie wyspy około 470 roku n.e. Do takiej oceny upoważniają datowania C14 uzyskane w położonej we wnętrzu wyspy osadzie Paluki³⁷. Pierwsi ludzie na Niue nie byli zbyt liczebni i mogli tworzyć zwiadowczą migrację poprzedzającą lądowanie większej grupy ich ziomków. Badania nad uprawami orzecha kokosowego i innych owoców potwierdzają, że na Niue pojawiło się kilka grup ludzi w różnych odstępach czasu. Ograniczone analizy antropologiczne wykazują bliskie pokrewieństwo populacji niueańskiej z ludnością zachodniopolinezyjską³⁸. Powyższe ustalenia znajdują potwierdzenie w wynikach analizy kształtu bazaltowych toporków i badaniach etnologicznych nad wybranymi elementami kultury materialnej Niue³⁹.

Główny trzon zaludnienia Niue niewątpliwie pochodził z Tonga, jednakże obecny status języka Niue nie może być użyty jako argument, że wyspę skolonizowano tylko z tego obszaru⁴⁰. Liczne przesłanki wskazują na możliwość przybycia wczesnej fali osadniczej z Samoa lub innego pobliskiego obszaru. Umiejscawianie zasiedlenia Niue w V wieku n.e. jest najbardziej wiarygodne⁴¹.

Zasiedlenie Polinezji centralnej i wschodniej.

Północne Wyspy Cooka (Manihiki) leżą w centralnej części Polinezji, pomiędzy Tokelau na zachodzie i Wyspami Towarzystwa na południowym-wschodzie. W skład archipelagu wchodzi wyspy: Tongareva, Manihiki, Rakahanga, Pukapuka, Nassau, Suworowa, Palmerston.

Każdy z mieszkańców atolu Tongareva wywodzi się z jednej z trzech głównych linii genealogicznych, a ich przodkowie mieszcili się ze sobą poprzez małżeństwa mieszane⁴². Wodzem jednej z pierwszych grup osadników na atolu był Taruia. Podanie z Aitutaki (Południowe Wyspy Cooka) mówi, że tenże Taruia był wodzem na tej wyspie. Został on zmuszony do opuszczenia swojej ojczyzny i pożeglował na Tongarewę. Dokładna ana-

³⁷ M. M. Trotter, *Niue Island, archaeological survey*, Canterbury Museum, Bulletin 7, Christchurch, New Zealand 1979, s. 50.

³⁸ *Ibid.*, s. 57.

³⁹ *Ibid.*, s. 12, 49 i in.

⁴⁰ J. M. Davidson, *The prehistory of Western Polynesia*, Paper presented at Nice in Colloque XXII..., s. 31.

⁴¹ W 1972 roku uzyskano datowanie C¹⁴ wskazujące na zasiedlenie wyspy około 130 roku n.e. (R. Shutler, *Recent...*, s. 118). Wynik ten nie koresponduje z danymi otrzymanymi w trakcie ostatnich badań. Jeżeli Niue była faktycznie zamieszkała w tak wczesnym okresie, to dalsze badania powinny ujawnić obecność skorup ceramicznych jakie znaleziono na Samoa, Tonga czy Uvea.

⁴² P. H. Buck, *Ethnology of Tongareva*, Bernice P. Bishop Museum, Bulletin 92, Hawaii 1932, s. 17 - 18.

liza Petera H. Bucka wykazała, że pierwsi zasiedleńcy wyspy mogli stanowić małą liczebnie grupę ludzi nie posiadających wykształconych kapłanów, czego dowodzą porównania list genealogicznych i występujące w nich braki. Kolejny przodek wyspiarzy z innej linii, Mahuta przybył na Tongarewę później niż Taruia. Mahuta jest dobrze znany także w tradycji Rakahangi. Rodzinna tragedia skłoniła go do opuszczenia tego atolu i osiedlenia się na Tahiti. Tradycje z innych wysp potwierdzają fakt odbycia podróży przez Mahutę z Rakahangi na Tongarewę via Tahiti⁴³. Małżeństwo córki Mahuta doprowadziło do zejścia się linii Mahuta i Takatu-przodka wyspiarzy z kolejnej linii. Takatu należał do wcześniejszej fali osadniczej. Okres zasiedlenia atolu ustalany od Mahuta i Taruia wynosi 18 generacji, co umiejscawiałoby kolonizację wyspy w połowie XV stulecia. Jeżeli jednak wspomniane tradycje z Aitutaki i Tongarewy dotyczące Taruia mówią o tej samej osobie, to datę zasiedlenia należałoby cofnąć o jedno stulecie⁴⁴.

Kultura Tongarewy wykazuje ściśle powiązania z kulturami Polinezji centralno-wschodniej i marginalnej⁴⁵. Wstępna penetracja archeologiczna przyniosła datowanie C14 na 710 ± 70 lat przed dzisiejszą datą tj. 1240 rok n.e.⁴⁶

Manihiki i Rakahanga. Chociaż obydwie atole dzieli odległość 25 mil można mówić o ich pełnej jedności kulturowej i wspólnocie dziejowej. Tradycyjna historia Rakahangi przypisuje zasiedlenie obydwu atoli jednej rodzinie biologicznej, na czele której stał prześladowany wojownik. Wyprawie nie towarzyszyli wykształceni kapłani. W związku z tym informacje genealogiczne są zwięzłe i ubogie w szczegóły. Podanie o odkryciu atoli jest mieszanym historycznym narracją i mitem. Pierwszym człowiekiem na wyspach był Huku, żeglarz rodem z Rarotongi (Pd. Wyspy Cooka). Huku przypłynął na Manihiki ze swoją siostrą Tapairu i jej mężem Toa. Nazwy geograficzne i imiona własne wspomniane w tej tradycji potwierdzają rarotongańskie pochodzenie Huku. Żeglarz ten powrócił na Rarotongę, a jego siostra wraz z mężem pozostała na wyspach. Związek krwi zadecydował o darowiźnie nowej ziemi, jakiej dokonał Huku na rzecz Tapairu i Toa. Toa był wielkim wojownikiem, jednak prześladowania jakie go spotkały na Rarotondze skłoniły go do opuszczenia ojczyzny na stałe. Naczelnicy na Rarotonga zachowali w pamięci po dzień dzisiejszy fakt opuszczenia wyspy przez Toa. Pojawienie się Toa na Manihiki i Ra-

⁴³ *Ibid.*, s. 17, 19.

⁴⁴ *Ibid.*, s. 30; Genealogie z Rarotongi i Nowej Zelandii umożliwiają dokładne ustalenie czasu, w którym żył Taruia.

⁴⁵ *Ibid.*, s. 11 - 13, 178 - 179, 211 - 212, 216 - 220.

⁴⁶ R. Shutler, *Recent ...*, s. 120.

kahanga umiejscawia się w XIV wieku, co koresponduje z datowaniem zasiedlenia Rarotongi⁴⁷.

Manihiki i Rakahanga znajdują się w sferze wpływów kultur Polinezji wschodniej i marginalnej. Tamtejszy dialekt jest blisko spokrewniony z dialektami maoryjskimi, i to zarówno w zakresie słownictwa jak i stosowania pewnych głosek⁴⁸. O związkach z Nową Zelandią świadczą również pewne znaleziska z zakresu kultury materialnej⁴⁹.

Pukapuka jest najbardziej wysuniętym na zachód atolem z całej grupy Wysp Cooka. Analiza podań wyspiarzy nie umożliwia sprecyzowania obszaru, z którego dokonano odkrycia atolu. Niemniej tradycje odwołują się do ścisłych kontaktów z wyspami leżącymi na zachodzie: Samoa, Tonga, Tokelau, Niue i prawdopodobnie także z Fidżi⁵⁰. Jak wskazują listy genealogiczne, pierwsi mieszkańcy wyspy pojawili się około 600 lat temu⁵¹.

Kultura Pukapuka zawiera szereg nawiązań do wszystkich subkultur polinezyjskich, jednakże jako całość może być uważana za kulturę marginalną Polinezji zachodniej. Typowe zachodniopolinezyjskie elementy kulturowe można prześledzić w sferze kultury materialnej⁵², organizacji społecznej i mitologii Pukapuka⁵³. Na uwagę zasługuje fakt, że związki kultury materialnej atolu z poszczególnymi wytworami kulturowymi występującymi tylko na wschodzie lub tylko na zachodzie są relatywnie małe.

Południowe Wyspy Cooka leżą w centralnej części Polinezji pomiędzy Samoa na północnym-zachodzie i Wyspami Towarzystwa na północnym wschodzie. Zgodnie z lokalnymi podaniami, centralna wyspa archipelagu Rarotonga została odkryta zarówno z Polinezji zachodniej jak i Wysp Towarzystwa. Samoński żeglarz Karika przypłynął na wyspę mniej więcej w tym samym czasie co Tangiia, tahitański odkrywca Rarotongi⁵⁴.

Badania etnologiczne i archeologiczne wykazały, że kultura samońska

⁴⁷ P. H. Buck, *Ethnology of Manihiki and Rakahanga*, Bernice P. Bishop Museum, Bulletin 99, Hawaii 1932, s. 14 - 22.

⁴⁸ *Ibid.*, s. 11 - 13.

⁴⁹ *Ibid.*, s. 141 - 143.

⁵⁰ E. i P. Beaglehole, *Ethnology of Pukapuka*, Bernice P. Bishop Museum, Bulletin 150, Hawaii 1938, s. 378, 410 - 411, 415 i in.

⁵¹ *Ibid.*, s. 241, 377 - 378.

⁵² Można tu przykładowo wymienić zbieżności w zakresie typów haczyków, technik łowieckich, systemów irygacyjnych przy kultywacji poszczególnych upraw itd.; E. i P. Beaglehole, *op. cit.*, s. 413 - 414.

⁵³ G. MacGregor, *Notes on the ethnology of Pukapuka*, Bernice P. Bishop Museum, Occasional Papers, t. XI, nr 6, Hawaii 1935, s. 8.

⁵⁴ P. H. Buck, *Wikingowie...*, s. 101 - 102.

nie wywarła istotniejszego wpływu na Wyspach Cooka, których podłoże kulturowe jest typowo wschodniopolinezyjskie. Wpływy z Wysp Towarzystwa miały charakter bezpośredni lub też następowały poprzez mieszkańców Wysp Tubuai. Datowania C14 potwierdzają fakt zasiedlenia Rarotongi około 1290 ± 70 n.e. Proces zasiedleńczy na tym obszarze rozpoczął się jednak znacznie wcześniej⁵⁵. Południowe Wyspy Cooka jawią się jako ważna granica pomiędzy subkulturami polinezyjskimi, zwłaszcza Nową Zelandią i Polinezją zachodnią. Nie ulega wątpliwości, że tamteży wiodły szlaki migracyjne do Nowej Zelandii i Polinezji wschodniej. Językoznawcy wskazują na ściśle związki języków Wysp Cooka, Nowej Zelandii i Wysp Towarzystwa⁵⁶.

Położony w centralnej części Polinezji archipelag Towarzystwa tworzą dwie grupy: Wyspy Na Wietrze oraz Wyspy Pod Wiatrem. Odkrywcą Wysp Pod Wiatrem miał być samoński żeglarz Taiwa, który wylądował na Raiatei i założył tam słynną osadę Opoa. Wydarzenie to mogło mieć miejsce, jak głoszą genealogie, około 850 roku n.e. Z kolei wielki przodek Tahitian, Taaroa przybył około 100 lat wcześniej z archipelagu hawajskiego⁵⁷. Zarówno tradycje lokalne jak i podania zapisane w innych częściach Polinezji wskazują na Wyspy Towarzystwa jako najważniejsze centrum rozprzestrzeniania się kultury polinezyjskiej.

Najstarsze znaleziska odkryte na wyspach Maupiti i Huahine datowane są na 850 ± 70 rok n.e., jednakże położenie innych wyrobów w warstwach odkrytych poniżej tego datowania pozwoliło określić ich wiek na 650 rok n.e.⁵⁸ Nie natrafiono jeszcze na ślady najstarszego osadnictwa na wyspach. Odkrywki archeologiczne prowadzone na innych wyspach archipelagu dostarczyły dowodów tylko na znacznie późniejsze osadnictwo. Znaleziska wykopane na wyspie Moorea pochodzą z XIII i XIV wieku i nic nie wskazuje, że Moorea była zamieszkała dużo wcześniej⁵⁹.

Zarówno w sferze kultury materialnej jak i innych aspektach kultury Wyspy Towarzystwa przejawiają silne związki z kulturami Nowej

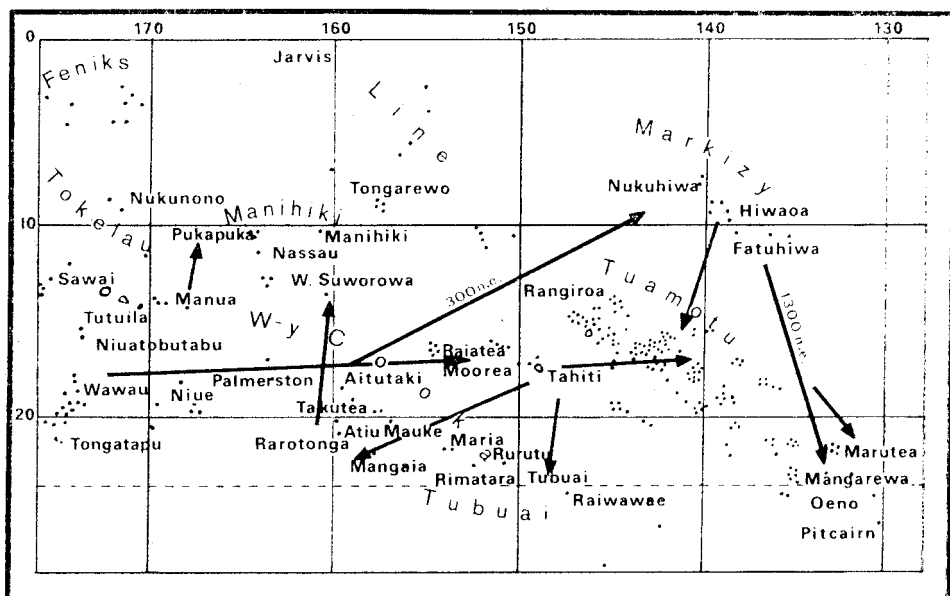
⁵⁵ R. Duff, *Prehistory of the Southern Cook Islands*, Canterbury Museum, Bulletin 6, Christchurch, New Zealand 1974, s. 10, 16 - 18, 146.

⁵⁶ R. C. Green, *Linguistic ...*, s. 28 - 29.

⁵⁷ E. S. C. Handy, *History and culture in the Society Islands*, Bernice P. Bishop Museum, Bulletin 79, Hawaii 1930, s. 5 - 6, 83 - 86; A. L. Godlewski, *Drogi synów stońca*, Wrocław 1963, s. 9.

⁵⁸ K. P. Emory i Y. H. Sinoto, *op. cit.*, s. 157 - 160; Y. H. Sinoto i P. C. MacCoy, *Report on the preliminary excavation of an early habitation on Huahine, Society Islands*, "Journal de la Societe des Oceanistes", t. 31: 1975, nr 47, s. 183; R. Shutler, *Recent ...*, s. 117 - 118.

⁵⁹ *Archeology on the island Moorea, French Polynesia*, "Anthropological Papers of the Museum of Natural History", R. C. Green (ed.), t. 51, cz. 2, New York 1967, s. 217 - 220.

Ryc. 3. Kierunki migracji zasiedleńczych w Polineezji centralnej i wschodniej

Zelandii, Markizów i innymi społecznościami wschodniopolinezyjskimi. Analogiczne powiązania można prześledzić także we wczesnej kulturze archipelagu ⁶⁰.

Wyspy wchodzące w skład grupy Tubuai zostały zasiedlone z pobliskich Wysp Towarzystwa. Nastąpiło to prawdopodobnie wcześniej, niż kolonizacja Południowych Wysp Cooka, tj. pomiędzy VII a IX wiekiem n.e. Bliskie pokrewieństwo mieszkańców Wysp Cooka, Tubuai i Wysp Towarzystwa znajduje pełne odzwierciedlenie w języku, kulturze i świadomości wyspiarzy ⁶¹.

Dotychczasowe ustalenia etnologów i językoznawców pozwalają uważać, że odkrycie niezliczonych atoli wschodniopolinezyjskich Wysp Tuamotu było dziełem Tahitian i Markizyjczyków. Proces zasiedleńczy rozpoczął się już w IX wieku n.e. ⁶²

W stosunkowo bliskiej odległości od rozległego archipelagu Tuamotu leży grupa Mangarevy zwana też Wyspami Gambiera. Podstawy kultury

⁶⁰ E. S. C. Handy, *History...*, s. 9-67; Ralph Linton zakładał, że kultura Wysp Towarzystwa zajmuje pośrednie miejsce pomiędzy kompleksami Samoa-Tonga i Markizy-Nowa Zelandia. Takie stanowisko zostało poddane ostrej krytyce przez P. H. Bucka (*Samoan material...*, s. 665).

⁶¹ R. T. Aitken, *Ethnology of Tubuai*, Bernice P. Bishop Museum, Bulletin 70. Hawaii 1930, s. 80-83, 95-97, 165-166.

⁶² R. C. Green, *Linguistic...*, s. 26.

Mangarevy były oparte na wczesnej kulturze występującej na Wyspach Towarzystwa przed okresem przeniesienia jej na Hawaje i Nową Zelandię. Pierwsi osadnicy przyplywali na wyspę w małych grupach z Tuamotu i byli reprezentantami prostej kultury rybackiej bez rozwiniętej teologii wymagającej stawiania platform — marae dla oddawania czci bogom. Jedyną rośliną wniesioną przez tych ludzi na wyspę był orzech kokosowy. Pierwsza zorganizowana wyprawa kierowana przez naczelnika Tupa wylądowała na Mangarevie około 1300 roku n.e. Nowi przybysze przywieźli ze sobą liczne rośliny uprawne występujące tylko na wyspach wulkanicznych. Chlebowiec i banan mogą wyrosnąć tylko z młodych pędów co dowodzi, że Tupa kierował ukierunkowaną ekspedycją, która lądowała na Mangarevie nie dokonując w trakcie podróży dłuższych postojów na leżących na trasie atolach⁶³.

Nie budzi żadnych wątpliwości bliskie pokrewieństwo kultury Mangarevy z lokalnymi kulturami wschodniej Polinezji i obszarów marginalnych, zwłaszcza Markizów i Wyspy Wielkanocnej⁶⁴. Analogiczne terminy na określenie wodza, najwyższego kapłana, kobiet o wysokim statusie społecznym, poszczególnych upraw czy też nocy i miesięcy księżycowych oraz liczne zbieżności w sposobach budowy i typach domostw, rodzajach pożywienia pozwoliły na ustalenie markizyjskiego rodowodu wyspiarzy z Mangarevy⁶⁵.

Aktualne sekwencje archeologiczne ustalone na wyspie obejmują okres od około 1200 roku. Nie napotkano jeszcze materiału odnoszącego się do okresu zasiedlenia wyspy. Cechy XIII i XIV-wiecznej kultury Mangarevy potwierdzają bliskie pokrewieństwo z Markizami, skąd najprawdopodobniej nastąpiło oderwanie zespołu kulturowego Mangarevy⁶⁶.

Glottochronologiczne ustalenia wskazują, że język Mangarevy odseparował się od języka markizyjskiego pomiędzy 800 - 850 rokiem⁶⁷.

Samotna wysepka Pitcairn leży około 650 km na południe od Wysp Gambiera. Właśnie tam osiedlili się buntownicy ze słynnej fregaty „Bounty”. Już wtedy wyspa była niezamieszkała, chociaż natrafiono na liczne ślady obecności dawnego osadnictwa polinezyjskiego.

Rekonesans archeologiczny przeprowadzony przez Y. H. Sinoto pozwolił na ustalenie, że Pitcairn był zamieszkały już około 1335±105 n.e.⁶⁸

⁶³ P. H. Buck, *Ethnology of Mangareva*, Bernice P. Bishop Museum, Bulletin 157, Hawaii 1938, s. 508.

⁶⁴ A. Metraux, *Ethnology of Easter Island*, Bernice P. Bishop Museum, Bulletin 160, Hawaii 1971, s. 417; R. Linton, *The material culture of the Marquesas*, Bernice P. Bishop Museum, Memoir, t. 8, nr 5, Hawaii 1925, s. 296 - 297.

⁶⁵ P. H. Buck, *Ethnology of Mangareva...*, s. 509 - 512.

⁶⁶ R. C. Green, *Linguistic...*, s. 25.

⁶⁷ S. H. Elbert, *op. cit.*, s. 164, tabela 3.

⁶⁸ R. i M. E. Shutler, *op. cit.*, s. 87.

Analiza toporków i innych wytworów wskazuje na markizyjskie pochodzenie pierwszych mieszkańców wyspy.

Osadnicy z Markizów zasiedlili także inną samotną wysepkę w tym regionie, Henderson. Stwierdzono tam obecność człowieka około $1150 \pm \pm 100$ roku n.e.⁶⁹

Archipelag Markizów tworzy 14 wulkanicznych wysp i wysepek leżących na wschodnim obrzeżu Polinezji. Sami wyspiarze lokalizują ojczyznę swoich przodków daleko na zachodzie i zwą ją: Tona Tapu (Tongatabu), Vevau (Vauvau), Hawai (Sawaii), Upou (Upolu), Fiti, Nui (Fidzi Nui). Obecność tychże nazw w Polinezji centralnej sugeruje, że markizyjscy osadnicy przesunęli się przez te obszary w swej wędrówce ze wschodniej Melanezji lub zachodniej Polinezji i nadawali odkrywanym w drodze łądom znane sobie nazwy⁷⁰. E. S. Craighill Handy podjął się próby ustalenia daty zasiedlenia Markizów w oparciu o wyselekcjonowane przez siebie podania i genealogie. Pierwszy osadnik imieniem Huku miał pojawić się na Hiva Oa pomiędzy 950 a 1100 rokiem n.e. lub nieco wcześniej⁷¹.

Liczne dowody z zakresu kultury, języka i antropologii pozwalają uważać Markizyjczyków za zwartą grupę polinezyjską. Tradycje i genealogie potwierdzają silną świadomość związku grupowego wszystkich wyspiarzy opartą na bazie wspólnego pochodzenia i jedności kulturowej. Istniejące zróżnicowanie regionalne pomiędzy północno-zachodnimi i południowo-wschodnimi wyspami archipelagu mają drugorzędne znaczenie i nie podważają słuszności powyższego wywodu⁷². Kultura Markizów zawiera wszystkie elementy typowe dla Polinezji wschodniej i całego obszaru marginalnego, zwłaszcza Nowej Zelandii⁷³. Porównanie kultury markizyjskiej z kulturami Samoa i Tonga ujawniło obecność tak istotnych różnic, co upoważniło do przypuszczeń, że kompleksy te musiały być wywiedzione z różnych źródeł⁷⁴.

Rewelacyjne wyniki archeologicznej ekspedycji R. C. Suggsa rzuciły nowe światło na prehistorię Markizów i cały proces zasiedlenia tego regionu Polinezji. Odkryte na wyspie Nuku Hiva stanowisko (NHaa1) odsłoniło dużą ilość przedmiotów analogicznych do wcześniejszych wytworów

⁶⁹ R. Shutler, *Recent...*, s. 118.

⁷⁰ E. S. C. Handy, *The native...*, s. 10 - 11, 14 - 15, 24; R. C. Suggs, *Historical traditions and archeology in Polynesia*, „American Anthropologist”, t. 62: 1960, nr 5, s. 767.

⁷¹ E. S. C. Handy, *The native...*, s. 24; R. Linton, *op. cit.*, s. 445.

⁷² E. S. C. Handy, *The native...*, s. 21 - 24; Na istnienie zróżnicowania wskazują też językoznawcy.

⁷³ R. Linton, *op. cit.*, s. 296 - 297, 318 - 319, 396, 458.

⁷⁴ *Ibid.*, s. 458; J. M. Davidson, *op. cit.*, s. 45 - 46.

rów z Melanezji wschodniej, Samoa i Tonga⁷⁵. Natrafiono też na wyroby ceramiczne o cechach zbliżonych do znalezisk fidżijskich i tongańskich⁷⁶. Datowanie C14 wykazało, że wyspa była zamieszkała w II wieku p.n.e. Powyższe odkrycia posłużyły R. C. Suggsowi do rekonstrukcji kolejnych faz rozwojowych kultury markizyjskiej⁷⁷. Jego ustalenia zostały zrewidowane i ostatecznie przyjęto, że okres zasiedleńcy rozpoczął się około 300 roku n.e.⁷⁸

Datowanie zasiedlenia Markizów w oparciu o przekazy polinezyjskie okazało się całkowicie błędne. Jednakże zarówno tradycje jak i badania archeologiczne wyraźnie wskazują na Polinezję zachodnią jako obszar ojczysty markizyjskich przodków. Akceptacja tezy o zaludnieniu Polinezji wschodniej z obszaru Polinezji zachodniej wymaga jednak ustalenia, która pionierska kultura wschodnia była niewyróżnialna od kultury Polinezji zachodniej. Nie zostało to jeszcze udokumentowane archeologicznie. Co więcej, różnice pomiędzy wczesną kulturą wschodniopolinezyjską a jakąkolwiek kulturą Polinezji zachodniej są znacznie większe, niż zróżnicowanie zaobserwowane wewnątrz obszaru Polinezji zachodniej. Niektórzy badacze wysuwają ryzykowną hipotezę, że wschodnia i zachodnia Polinezja przedstawiają się jako rozbieżne układy o równym statusie z odległą, wspólną kulturą przodków istniejącą przypuszczalnie poza obszarem Polinezji⁷⁹. Wpływ kultury zachodnich Polinezyjczyków-twórców Lapita na wschodnią Polinezję pozostaje nadal kwestią otwartą. Upowszechnianie poglądu o kolonizacji Markizów z Samoa jest stanowczo przedwczesne i nie poparte konstruktywnym materiałem dowodowym⁸⁰.

Centralne położenie Wysp Towarzystwa w Polinezji, liczne reminiscencje odnoszące się do tego archipelagu, które przewijają się przez wiele podań polinezyjskich, a także ustalone powiązania kulturowe pozwalały traktować te wyspy jako główne centrum rozprzestrzeniania się kultury polinezyjskiej. Obecne ustalenia archeologiczne wskazują na Markizy jako równie ważny ośrodek, z którego zasiedlono większość wysp wschodniopolinezyjskich. Dokładne ustalenie znaczenia obydwu archipelagów w prehistorii Polinezji nie jest jeszcze możliwe, głównie z uwagi na słaby rozwój badań archeologicznych i brak odpowiednich stanowisk z Wysp Towarzystwa.

⁷⁵ R. C. Suggs, *Archaeology of Nuku Hiva, a Marquesas Islands, French Polynesia*. "Anthropological Papers of the American of Natural History", t. 49, cz. 1, New York 1961, s. 177 - 178.

⁷⁶ *Ibid.*, s. 96 - 97.

⁷⁷ *Ibid.*, s. 20, 174, 181 - 194.

⁷⁸ R. i M. E. Shutler, *op. cit.*, s. 82 - 83.

⁷⁹ R. Duff, *op. cit.*, s. 19 - 20; J. M. Davidson, *op. cit.*, s. 46; Przeciwnikami takiej koncepcji są K. P. Emory i Y. H. Sinoto (*op. cit.*).

⁸⁰ Np. L. M. Groube, *op. cit.*, s. 81; P. S. Bellwood, *The prehistory...*, s. 15

Zasiedlenie Polinezji marginalnej.

Wyspy Hawajskie stanowią najbardziej wysunięty na północ archipelag polinezyjski. Tworzą go wyspy: Hawaii, Maui, Lanai, Kahoolau, Molokai, Oahu, Kauai, Niihau oraz szereg skalistych, niezamieszkałych wyseppek.

Tradycje wskazują na tahitiańskie pochodzenie pierwszych odkrywców Hawajów. Pierwsi migranci z Wysp Towarzystwa pojawili się na wyspach w przedziale czasowym 900 - 1200 n.e.⁸¹

Wschodniopolinezyjska kultura Hawajczyków przejawia szczególne związki z Wyspami Towarzystwa, Markizami i Nową Zelandią⁸². Powiązania Hawajów z kompleksem markizyjsko-maoryjskim można prześledzić w takich elementach kultury jak: forma i ogólny porządek domostw, typy łodzi i technika ich budowy, formy kamiennych tłuczków, toporów, szczudła, deski do pływania itd. Zaobserwowano też liczne paralele markizyjsko-hawajskie nie występujące w kulturze Maorysów: kamienne platformy domostw, ceremonialne platformy kamienne, łuk muzyczny, typy bębnow⁸³. Do najbardziej charakterystycznych koneksji Hawajów z Wyspami Towarzystwa należy zaliczyć obecność zorganizowanego kapłaństwa i scentralizowanej władzy z boskimi naczelnikami. Wymienione elementy organizacji społecznej nie występują na Markizach⁸⁴.

Odkrycia archeologiczne dokonane w zatoce Halawa na Molokai ujawniły ślady osadnictwa na wyspie w okresie 600 - 1200 n.e. Kultura Molokai przejawiała wtedy wstępną adaptację do nowych warunków środowiskowych. W tym samym czasie została skolonizowana wyspa Oahu, gdzie odkryto wyroby datowane na 600 rok n.e. Najnowsze techniki datowania wskazują na możliwość jeszcze wcześniejszego zaludnienia Oahu. Zespoły kulturowe Molokai i Oahu są wyraźnie spokrewnione ze znaleziskami pochodzącymi ze wczesnej fazy rozwoju kultury Markizów przypadającej na lata 300 - 600 n.e. Wszystkie proponowane datowania odpowiadają postulowanej dacie zasiedlenia Hawajów z obszaru Markizów. Jedno z odkrytych stanowisk zostało uznane za reprezentatywne dla stadium początkowego rozwoju kultury wschodniopolinezyjskiej-hawajskiej i wywiezione z proto-wschodniopolinezyjskiego zespołu kulturowego⁸⁵. Główną

⁸¹ R. C. Suggs, *Historical...*, s. 766; P. H. Buck, *Wikingowie...*, s. 202 - 209.

⁸² Według P. H. Bucka, powiązania między Hawajami, Markizami i Nową Zelandią są znacznie silniejsze niż się przypuszcza (*Samoan...*, s. 662).

⁸³ R. Linton, *op. cit.*, s. 458.

⁸⁴ *Ibid.*, s. 459 i in.

⁸⁵ P. V. Kirch, *Halawa Dune site (Hawaiian Islands): a preliminary report*, "Journal of the Polynesian Society", t. 80: 1971, nr 2, s. 228, 230, 233 - 234.

wyspę archipelagu, Hawajii zasiedlono przed IX wiekiem n.e., chociaż najstarsze dotąd uzyskane datowanie proponuje rok 1250 n.e. Oddzielny problem wykraczający poza ramy tego artykułu stanowi kwestia dawnego osadnictwa na wysepkach Nihoa i Necker ⁸⁶.

Językoznawcy umiejscawiają język Hawajów w grupie języków polinezyjskich i wskazują na jego wydzielenie się z południowo-wschodniego dialektu Markizów. Nastąpiło to wkrótce po zróżnicowaniu się języka markizyjskiego na dwa dialekty ⁸⁷.

Reasumując, można stwierdzić, że kolonizacja Hawajów nastąpiła z Markizów i Wysp Towarzystwa. Pierwsi osadnicy markizyjscy przybyli na Hawaje w VI wieku n.e. lub nieco wcześniej. Późniejsza migracja z Wysp Towarzystwa rozpoczęła się około 1000 roku n.e.

Polinezyjskie przekazy ustne przypisują odkrycie Nowej Zelandii kilku różnym żeglarzom: Kupe, Nuku lub Toi ⁸⁸. Wydarzenie to miało miejsce około 950 - 1150 n.e. ⁸⁹ Trzysta lat później przybyła na Nową Zelandię duża grupa migrantów z Polinezji centralnej. Przybyli oni na kilku wielkich łodziach o nazwach do dziś znanych wśród społeczności maoryskiej ⁹⁰.

Kultura Maorysów wywodzi się z centralnej i wschodniej Polinezji. Wskazuje na to m. in. podobieństwo wczesnych nowozelandzkich wytworów do znalezisk z Maupiti i Huahine w archipelagu Towarzystwa ⁹¹. Niezaprzeczalna oryginalność i niepowtarzalność wielu maoryjskich zjawisk kulturowych nie jest w stanie przesłonić bliskiego pokrewieństwa z kulturami Markizów, Hawajów i Wyspy Wielkanocnej ⁹².

Roger Duff twierdzi, że Nowa Zelandia była początkowo zasiedlona przez tzw. Łowców Moa nie będących prostymi przodkami obecnych wyspiarzy. Klasyczna kultura Maori miała być dziełem załóg wspomnianej Wielkiej Flotyli. Wszystko jednak wskazuje, że kultura maoryjska ewoluowała stopniowo z fazy Łowców Moa bez żadnych gwałtownych przeobrażeń i zewnętrznych stymulatorów ⁹³. Kompleksowe badania archeologiczne pozwoliły na wydzielenie czterech zasadniczych okresów prehistorii Nowej Zelandii. Okres zasiedleńczy umiejscawia się pomiędzy 1000 -

⁸⁶ K. P. Emery, *Archeology...*, s.

⁸⁷ R. C. Green, *Linguistic...*, s. 23 - 25.

⁸⁸ J. Metge, *Maorysi z Nowej Zelandii*, Warszawa 1971, s. 19 - 20.

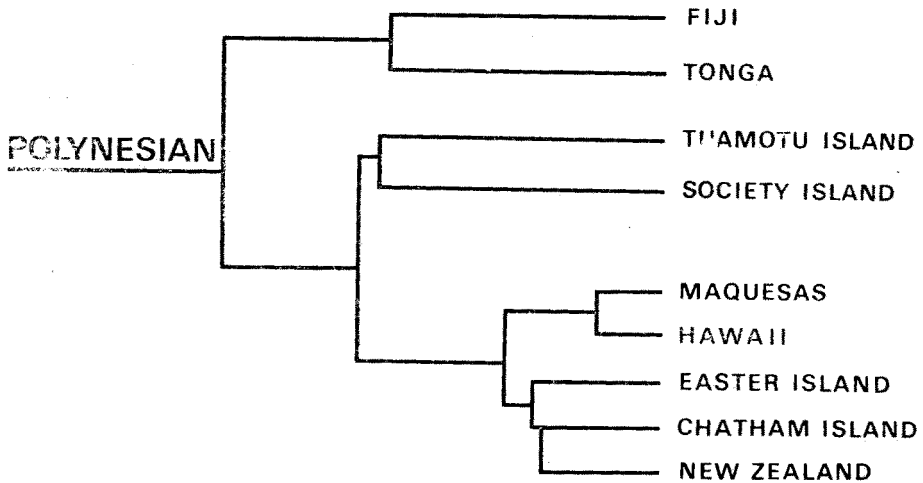
⁸⁹ Dokonane wyliczenie zostały sprawdzone i są bardzo wiarygodne.

⁹⁰ G. Grey, *Polynesian mythology and ancient traditional history of New Zealand race*, London 1855, s. 136 - 161.

⁹¹ K. P. Emery i Y. H. Sinoto, *op. cit.*, s. 157, 159; Y. H. Sinoto i P. C. MacCoy, *op. cit.*, s. 167 - 168, 184.

⁹² R. Linton, *op. cit.*, s. 458 - 459; A. Metraux, *op. cit.*, s. 417.

⁹³ R. C. Suggs, *Historical...*, s. 765.

Ryc. 4. Pokrewieństwo wybranych populacji polinezyjskich w oparciu o analizę materiału szkieletowego

(Zródło: D. G. Sutton, A culture history of the Chatham Islands, „Journal of the Polynesian Society”, t. 89: 1980, nr 1, s. 18)

- 1200 rokiem n.e., co potwierdza informacje zawarte w tradycjach wyspiarzy⁹⁴.

Język Maori wykazuje najbliższe związki z językami Tahiti i Rarotongi. Jego wydzielenie nastąpiło w tym samym czasie, który postulują archeolodzy. Istnieje jednak jeszcze wiele niejasności rozwiązywalnych tylko na drodze intensywnych studiów językoznawczych⁹⁵.

Wyspy Chatham leżą w odległości 860 km od wschodnich wybrzeży Nowej Zelandii. Specyfika kulturowa i nieco odmienny typ fizyczny mieszkańców Chatham przyciągnął uwagę badaczy różnych dziedzin nauki.

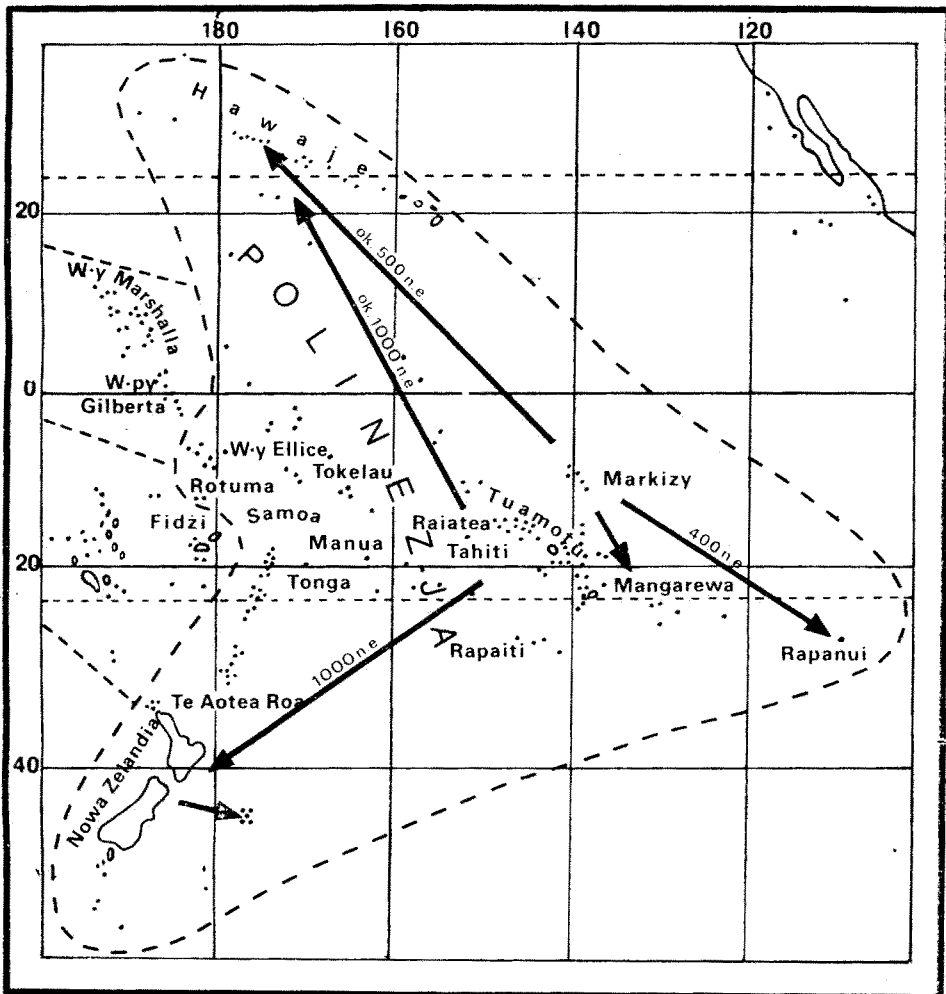
Tradycje Moriori nie wspominają skąd przybyli pierwsi osadnicy, jednakże zawierają informacje o dwóch falach kolonizacyjnych. Jeżeli uznamy genealogie wyspiarzy za wiarygodne, to późniejsza migracja miała miejsce około 1175 roku n.e.⁹⁶ Moriori reprezentowali typ kultury zbliżony do kultury Maorysów z Wyspy Południowej i mieszkańców Wyspy Wielkanocnej⁹⁷.

⁹⁴ R. Shutler, *Recent...*, s. 120 - 121.

⁹⁵ S. H. Elbert, *op. cit.*, s. 160, tabela 2; R. C. Green, *linguistic...*, s. 27 - 28, 30 - 33.

⁹⁶ H. D. Skinner, *The Morioris of Chatham Islands*, Bernice P. Bishop Museum, t. IX, nr 1, Hawaii 1923, s. 354 - 356, 128 - 129.

⁹⁷ H. D. Skinner i W. Baucke, *The Morioris*, Memoirs of the Bernice P. Bishop Museum, t. IX, nr 5, Hawaii 1923, s. 354 - 356.

Ryc. 5. Kierunki migracji zasiedleńczych w Polinezji marginalnej

Antropologowie fizyczni potwierdzili przynależność Moriori do rasy polinezyjskiej. Szczegółowe badania przeprowadzone nad materiałem kostnym, formami szczęk i podniebień ujawniły specyfikę ich związków z Maorysami. Pewne odrębności w typie fizycznym Moriori należy wyjaśniać jako cechy lokalne zaistniałe w trakcie długotrwałej izolacji genetycznej od innych grup wyspiarskich⁹⁸.

Ślady nowozelandzkiego pochodzenia mieszkańców Chatham są wi-

⁹⁸ D. G. Suttou, *A culture of the Chatham Islands*, „The Journal of the Polynesian Society”, t. 89: 1980, nr 1, s. 79.

doczne także w ich języku. Język Moriori został sklasyfikowany jako dialekt języka maoryjskiego. Język ten wykazuje najniższy stopień powiązań w całej grupie dialektów maoryjskich. Stanowi to odbicie długotrwałej izolacji, która rozpoczęła się natychmiast po odkryciu Wysp Chatham⁹⁹.

Izolacja Chatham od Nowej Zelandii uniemożliwiła dwukierunkowe podróże pomiędzy tymi lądami¹⁰⁰. Najprawdopodobniejszym sposobem zasiedlenia wysp był dryf jednej lub kilku łodzi. Nastąpiło to mniej więcej w tym samym czasie, co odkrycie Nowej Zelandii, tj. około 1000 roku n.e. Moriori wywodzą się z Wyspy Południowej lub wschodniego wybrzeża Wyspy Północnej¹⁰¹. Ewentualna kolejna migracja na Chatham nastąpiła jeszcze przed 1400 rokiem n.e.

Chronologia zaludnienia Wyspy Wielkanocnej (Rapa Nui) i pochodzenie jej mieszkańców od blisko dwustu lat stanowi pasjonującą zagadkę dla rzesz badaczy i miłośników tajemnic. Odosobnione położenie geograficzne, gigantyczne posągi — moai, obecność pisma rongō-rongō, unikalne wytwory sztuki figuralnej to tylko niektóre zjawiska sprzyjające powstawaniu licznych spekulacji wokół problemu kolonizacji wyspy¹⁰².

Legendy o zasiedleniu wyspy składają się na ściśle związany ze sobą cykl folklorystyczny i przedstawiają istotne znaczenie dla badaczy przeszłości Rapa Nui. Kolejne wersje podań wyspiarzy zostały zapisane na przestrzeni około stu lat¹⁰³. Tradycje wiążą odkrycie wyspy z osobą wodza Hotu Motua. Jego ojczyzną był najprawdopodobniej archipelag Markizów. Spór jaki wynikł między Hotu Motua a jego bratem (lub też sąsiednim wodzem) Oroi skłonił tego pierwszego do opuszczenia ojczyzny i osiedlenia się na Rapa Nui¹⁰⁴.

Badania archeologiczne ekspedycji T. Heyerdahla przyniosły szereg zaskakujących informacji o procesie zasiedleńczym i historii kultury wyspy. Laboratoryjnie potwierdzone datowanie C¹⁴ wykazało, że wyspa była zamieszana już w IV - V wieku n.e.¹⁰⁵ Wydzielono trzy zasadnicze

⁹⁹ *Ibid.*, s. 70, 72; R. C. Green, *Linguistic ...*, s. 32.

¹⁰⁰ Na tych szerokościach geograficznych istnieją bardzo niekorzystne warunki atmosferyczne i Pacyfik jest szczególnie niebezpieczny.

¹⁰¹ D. G. Sutton, *op. cit.*, s. 87 - 88.

¹⁰² A. Posern-Zieliński, *Pierwotni mieszkańcy Polinezji. Niektóre aspekty badań nad etnogenetycznymi powiązaniem Oceanii z Ameryką*, „Etnografia Polska”, t. 12: 1968, s. 322 - 358.

¹⁰³ Podania zbierali zarówno naukowcy jak i nieprofesjonaliści: ks. H. Russel (1863), biskup T. Jaussen (1870), W. Thomson (1886), K. Routledge (1914), S. Englert (lata 40-te), A. Metraux (1940) i in.

¹⁰⁴ J. V. Knorozov, *Legendy o zaseleni ostrova Paschi*, „Sovjetskaja Etnografija”, 1963, nr 4, s. 143 - 153.

¹⁰⁵ Datowanie to uzyskał C. S. Smith (386±100 n.e.). Jego ustalenia zostały

okresy w rozwoju kultury Rapa Nui, zrekonstruowano techniki stosowane przy wznoszeniu posągów i odkryto szereg cennych wytworów sztuki o cechach zbliżonych do wyrobów peruwiańskich okresu przedinkaskiego¹⁰⁶.

Język wyspiarzy jest zaliczany do rodziny języków wschodniopolinezyjskich. Jego wyodrębnienie nastąpiło między 300 a 400 rokiem n.e., tj. przed wydzieleniem się pozostałych języków wschodniej Polinezji¹⁰⁷. Nie ma podstaw do doszukiwania się w słownictwie i gramatyce języka rapanuijskiego obcych wpływów zewnętrznych¹⁰⁸.

Wyspa Wielkanocna dzieli liczne cechy kulturowe z każdą z regionalnych kultur peryferyjnych Polinezji. Nie oznacza to, że każda z tych kultur miała bezpośredni wpływ na kulturę Rapa Nui czy jej zasiedlenie. Należy założyć, że Rapanujczycy oderwali się od swych ziomeków zanim dokonał się rozwój lokalnych kultur Markizów czy Mangarevy. Mieszkańcy tych wysp tworzyli w przeszłości zwartą grupę o jednej kulturze i zamieszkiwali na jednym terytorium. Wieki izolacji, odmienne warunki środowiskowe i różne sposoby adaptacji doprowadziły do powstania szeregu lokalnych kultur wywodzących się ze wspólnego podłoża. Wiele danych wskazuje, że Rapa Nui została zasiedlona z Markizów¹⁰⁹. Zagadnieniem otwartym pozostaje wpływ ludów Ameryki Południowej na oblicze kulturowe wyspy¹¹⁰.

Przedstawione tu informacje o stanie badań nad zasiedleniem Polinezji nie wyczerpują tematu i mogą stanowić tylko bardzo zwięzłe podsumowanie poziomu wiedzy w zakresie omawianej kwestii. Etnogenetyczne penetracje w Polinezji znajdują się nadal w fazie eksploratorskiej i tylko dalsze badania mogą przynieść wyjaśnienie prezentowanych problemów.

potwierdzone w toku dalszych badań; W. S. Ayres, *Radiocarbon dates from Easter Island*, „Journal of the Polynesian Society”, t. 80: 1971, nr 4, s. 503.

¹⁰⁶ Zob. np. T. Heyerdahl, *Iskusstvo ostrova Paschi*, Moskwa 1982, s. 155 i in.

¹⁰⁷ R. C. Green, *Linguistic...*, s. 25; S. H. Elbert, *op. cit.*, s. 164.

¹⁰⁸ K. P. Emory, *Easter Islands postion in the prehistory of Polynesia*, „Journal of the Polynesian Society”, t. 81: 1972, nr 1, s. 61.

¹⁰⁹ A. Metraux, *op. cit.*, s. 416-419; Uprawy występujące na wyspie pochodzą z wysp wulkanicznych. Analiza toporów, platform -ahu, słownictwa i innych cech kulturowych wskazuje na specyficzne więzi z Markizami.

¹¹⁰ T. Heyerdahl, *op. cit.*

Jacek Schmidt

STATE OF RESEARCH ON PROCESS OF POPULATION IN POLYNESIA

(summary)

The article is an attempt to condense current state of research on process of initial population in Polynesia. Various documents have been gathered from many fields of ethnogenetic quests: information included in transmissions and Polynesian genealogies, statements made by ethnologists and also the latest results of archeological, linguistic, anthropological research, etc.

There are several main questions to be answered and their explanation should become a turning point in carried ethnogenetic research. They denote problem of division of the Polynesian culture into two subcultures: eastern and western. Status of the subcultures needs to be explained as well as time and reasons of their division, and also chronological phases of the isolated development. In addition, introductory statements, dealing with two principal prehistorical centers of culture and migration: Society Islands and Marquesas, need more precision explanations.

The whole reconstruction of process of population in Polynesia is not possible now, first of all because of too weak expansion of archeological research and also difficulties of correlation of final results of particular fields of interest.